

ГОДИНА
НА ЯНУШ
КОРЧАК

2012

няма деца
– има само
хора

*Януш Корчак – велик хуманист и педагог
Janusz Korczak- Great Humanist and Pedagogue*

ЗА ДЕТЕТО, ДЕТСТВОТО ИЛИ НАУКА ЗА НЕГО?

*В памет на Януш Корчак – по повод 70 г. от неговата смърт
и 100 г. от създаването на „Дом за сираци“ във Варшава*

Албена Чавдарова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията се изследва т.нар. берлински период на Януш Корчак (1907/1908), когато той прави своята следдипломна квалификация. Под влияние на идеите на появяващите се по това време „модерни“ научни области: педология, педиатрия, детска психология, лечебна (специална) педагогика, психиатрия, психоанализа и др., с които той се запознава в германската столица, Корчак оформя своите възгледи за детето и детството. Те се различават от тогавашната представа за изследване на детето, като по този начин Корчак създава една „нова педагогика“, която не разглежда детето такова, каквото трябва да бъде, а такова, каквото е.

Keywords: child, childhood, children research, new concept, education

В края на XIX и началото на XX в. се налага нова парадигма, която „изхожда от детето“ и която е ориентирана към неговото комплексно, в см. интердисциплинарно изследване. Детето се разглежда като субект, при това в рамката на сечението на вече съществуващата педагогика и появяващите се по това време „модерни“ научни области: педология, педиатрия, детска психология, лечебна (специална) педагогика, психиатрия, психоанализа и др. Усилията да се проучи детето в неговото физическо и духовно (душевно) развитие, в неговото израстване и съзряване, в (не)съответствието на онтогенетичното с филогенетичното, от една страна, както и да се установи влиянието на сре-

дата – обществена, семейна, училищна, върху неговото ежедневно битие, от друга, извеждат на преден план въпроса за научния подход към детето и феномена детство. Именно това слага началото на ново движение, в основата на което стоят реформени теоретични концепции и практически модели, които изграждат нов конструкт на разбирането за детето, една нова феноменология за детството. Тогава, на прага на идващия двадесети век, който според Елен Кей (1849–1926) трябва да бъде обозначен като „век на детето“, „малкият човек“ започва да се изследва поновому, не като индивидуална трансформация в хода на неговото израстване, а по-скоро като трансформация вследствие на исторически, социални и културни особености.

В контекста на новата парадигма е проведеният през 1906 г. конгрес в Берлин на тема „Изследване на децата и младежката социална грижа“. На този научен форум се събират 700 участници, сред които известни имена и корифеи в направлението: Theodor Ziehen (1862–1950) – инициатор на конгреса и автор на изследване за психопатичните прояви при децата и грижите за тях (1912); Adolf Baginsky (1843–1918) – педиатър, професор, ръководител на детската клиника в болница Шарите-Берлин, изнася доклад на тема „Способността на детето за впечатления под влияние на средата“; Ernst Meumann (1862–1915) – професор по експериментална педагогика, говори за „Научни изследвания върху различията на надареност при децата и тяхното практическо значение“; Christian Ufer (1856–1921) чете доклад за „Взаимодействието между проучванията за детето и педагогиката“; William Stern (1871–1938) – основоположник на приложната психология, професор в Университета в Хамбург, изнася доклад „Основни въпроси на психогенезата“.

За разлика от редица доминиращи представи за детето от края на XIX и началото на XX в., както и в рамките на т. нар. реформаторска педагогика, които го разглеждат по-скоро в религиозно-мистичен или митологизиращ аспект, както и в контекста на социалните реформи (ново възпитание – нов човек – ново общество), на конгреса в Берлин въпросите за детето и детския свят се извеждат по нов начин. Те са свързани с „научното изследване“ на детската природа, като се търсят начини за прагматичното решаване на конкретни проблеми от гледна точка на подобряване на живота на детето. Като необходимост за реализиране на определена промяна, на преден план се поставя изискването за точно и прецизно документиране на различни ситуации от живота на детето¹⁾, като се поставя акцент върху неговата креативност, намираща израз в начина на говорене, игра, рисуване и др.

Особен интерес по време на конгреса предизвикват и дискусиите около многообразието на детската природа по отношение на различията в паметта, вниманието, темперамента, характера, надареността. Поставя се и въпросът за „отклоненията в детската душа“, за абнормалността, за различните прояви на „нервност“, на неврастения, на психопатия. Учените разглеждат тези

проблеми не само от диагностична гледна точка, те търсят научни методи за тяхното преодоляване, за оказване на действена помощ на деца с подобни симптоми. Всички тези гледни точки са нови и се отличават от старите представи за прояви на „анормално поведение“, които се тълкуват като „упадък на нравствеността“, „израз на волева слабост“ или на „зъл дух“.

Друга тема, която се поставя на научния форум през 1906 г., е темата за връзката между формирането на съзнанието на детето под влияние на обкръжаващата го среда. На основата на критиката към модерния начин на живот, особено в големите градове, на констатациите за нищета и мизерия, в която все още живеят голям брой деца, за съществуващите лоши хигиенни условия в домовете, за претоварените класове в училищата и умората сред учениците, се набелязват конкретни социално-педагогически и хигиенно-санитарни мерки. Те следва да доведат до промяна в начина на живот на децата и да направят детството по-щастливо.

Този сериозен научен дебат в началото на XX в. има особено отношение към Януш Корчак и формирането на неговите възгледи за детето и детството. Именно през 1907 г., когато излиза сборникът с доклади от конгреса (Schaefer 1907), младият полски лекар пристига в Берлин, за да реализира следдипломната си специализация. Това се случва малко след като Корчак завършва медицина и защитава докторска степен (1904), както и след натрупан двегодишен опит като полеви и детски лекар. Корчак иска да продължи своето образование именно в Берлин, защото и благодарение на конгреса по онова време германската столица има слава на педиатричен и лечебно-педагогически център, който предлага добри възможности както за научноизследователска работа, така и за наблюдение на добри практики в областта на специалната (лечебна) педагогика и детската психология. В книгата „Как да обичаме детето“ Корчак споменава за своя берлински период: „Болницата в Берлин и немската медицинска литература ме научиха винаги да разсъждавам върху това, какво знаем със сигурност и към какво да пристъпваме бавно и систематично“ (Корчак, 1990: 143). Макар и да няма преки доказателства за това, може да се допусне, че част от „немската медицинска литература“, която той изучава, е и сборникът с докладите от Конгреса през 1906 г., още повече че Корчак хоспитира при Theodor Ziehen, а така също прекарва известно време и в клиниката на Adolf Baginsky²⁾, които са участници в събитието.

Престоят на Корчак в Берлин е изпълнен с интензивни теоретични занимания, които той синтезира в поредица от статии под надслов „Впечатления от Берлин“ в качеството си на чуждестранен кореспондент към полския вестник „Krytika Lekarska“. Според Bernd Graubner³⁾ отношението на Корчак към това, което вижда в Берлин, е амбивалентно. От една страна, той е впечатлен от библиотеките, транспорта, от цялостната организация на обществения живот, от клиниките, от заведенията за рехабилитация, от научните постижения в

областта на медицината, и по-специално в педиатрията. Но от друга, Корчак е скептично настроен към „капиталистическия повеи“, който витае над науката и над системата за квалификация на лекарите. Той пише: „Това е един голям пазар на знания; на него се продава всичко, което може да се продаде – например „Фотографии за научни цели“, „Токсикология за съдебна медицина“, „Патология и терапия на говорните дефекти“⁽⁴⁾ и всичко това на различни цени в зависимост от сериозността на фирмата и качеството на стоката“ (цит. по Graubner, 1982: 22).

Освен посочения механизъм на снабдяване с учебникарска литература, Корчак е разочарован и от обучението в рамките на следдипломната квалификация, която той прави в Берлин. Въпреки високото заплащане на лекционните курсове, според него те не са насочени „към бъдещата практическа дейност на слушателя“, а показват „колко високо е нивото на ученост на преподавателя и колко интензивно той може да мисли и работи“ (Graubner, 1982: 22). Очевидно очакванията на Корчак не се оправдават по посока на придобиване на знания, свързани с реакция при конкретен клиничен случай или ситуация.

За разлика от предлаганата теоретична подготовка Корчак е впечатлен от практическите занимания и най-вече от хоспитирането, което той реализира в продължение на 4 седмици при най-известните тогава педиатри в Берлин, като посещава различни клиники и институция за проблемни деца: клиниката по психични и неврологични болести, ръководена от Theodor Ziehen; градски дом за деца с епилепсия; заведение за младежи, лишени от свобода; възпитателен дом за безпризорни деца⁽⁵⁾; училище за деца с нарушения в развитието. Като педиатър, интересът на Корчак е фокусиран върху медицинските проблеми на децата с увреждания, начините за тяхното лечение, но също така и върху методите за тяхното възпитание и обучение.

По време на наблюденията му прави впечатление, че усилията, които се влагат в работата с тези деца, са огромни, но учебните резултати – за съжаление твърде скромни. Той отчита, че във всяко от посочените заведения се работи диференцирано, но в същото време не му убягва от погледа и фактът, че част от учителите в помощните училища се държат арогантно с децата, навикват ги, дори ги удрят. Това дава основание на Корчак да изведе на преден план търпението, с което трябва да се отнасят учителите към тези деца, а така също и специализираните познания, които трябва да имат. Неговото заключение е категорично: „Който не е бил в училище за деца с умствени увреждания, за деца слепи и глухоними, ... той никога няма да може да стане добър учител“ (Korczak, 1973: 39).

В Берлин Корчак иска да се запознае още и с това, как функционират и каква е организацията на различните педиатрични, лечебни, рехабилитационни, психиатрични, възпитателни и др. заведения и клиники за деца с проблеми. Този негов интерес очевидно не е случаен. Вероятно още тогава се оформя,

макар и смътно, желанието му да работи в това направление. Получените положителни и негативни впечатления му помагат по-късно при създаването на Дома за сираци във Варшава, който започва да се изгражда през 1910 г. с неговото активно участие. Това се случва само две години след като Корчак се завръща от Берлин.

Наученото и преживяното по време на „берлинския период“ дават импулс на Корчак за по-нататъшни разсъждения в областта на изследване на детето и детството. Неговият подход е различен от това, което наблюдава, но в същото време на основата на някои усвоени положителни практики той продължава да ги развива и обогатява по посока на усъвършенстването им.

В началото на своите изследвания върху детето Корчак поставя точното наблюдение и неговото описание. Това той заимства от публикуваните Дневници на семейство Щерн, както и от дебатите по тази тема на Конгреса в Берлин. Техните обобщения, например, върху развитието на детския говор на основата на разговори, диалози, игри, разказване на приказки му правят особено впечатление. Подобно на семейство Щерн и за Корчак не е важна статистиката, а опознаването на детето в различни ситуации. В този смисъл той приема, че така както лекарят на основата на определени симптоми прави диагностика на състоянието на пациента и след това предписва лечение, така и педагогът трябва да наблюдава детето, да изследва най-малкия детайл в неговото поведение – като смях, усмивка, плач, рев, хленч, викане, крясък, въздишка, и без паника, безпокойство и страх да реагира на тях. Корчак споделя, че като лекар и педагог, той никога не пренебрегва незначителното, на пръв поглед маловажното и наблюдава с особен интерес дори и това, което изглежда без стойност или случайно. Дори прави аналогия с френския ентомолог Фабр, който е извършил „своите епохални наблюдения върху насекомите“, като е изучавал „техния полет, привички, грижите и радостите им“. За Корчак Фабр е бил „народен учител“, защото той е следял „с мъдър поглед могъщите закони на природата“ и това препоръчва и той на бъдещите възпитатели, да бъдат „Фабр на детския свят“ (Корчак, 1990: 246).

От друга страна, Корчак се различава от своите „учители“ Щерн. Във фокуса на техните описания е животът на трите им деца, докато той наблюдава десетки в качеството си на педиатър. Това прави неговите наблюдения по-общаващи, не толкова педантично детайлни. Неговите книги не са дневници, а по-скоро изживени размисли.

Като на педагог, а не като на педиатър, погледът на Корчак е насочен не толкова към описанието на случая под формата на доклад или събитийна сводка, а най-вече към рефлексията на конкретната ситуация. Него го вълнува повече не как е постъпило детето, а защо е постъпило така, какви са неговите подбуди, мотиви. Дори възпитателното въздействие на Корчак няма чисто педагогически или методически измерения, а по-скоро то е насочено по посока

да разбереш, да утешиш, да насърчиш, да подкрепиш, да се усмихнеш, да погалиш, да повярваш на детето. Затова и той формулира свещеното право на детето – да бъде уважавано.

Разбиранията на Корчак, основани на реалистични наблюдения върху детето и детството, се различават от тези на голяма част от реформаторите на първото десетилетие на XX в. Издигането в култ на детето, мистифицирането на детството, нереалистичният оптимизъм, вярата, че „новото възпитание“ ще реши всички проблеми на обществото, се оказват по-скоро утопия. Но Корчак има трезва представа за нещата, той не се подава на еуфорията да поставим „детето на пиедестал“, но в същото време абсолютно убедено пише своята *Magna Charta Liberatum*, която ще постави на нови основи възприемането на детето и детството.

В обобщение могат да се изведат някои основни характеристики относно разбирането на Корчак за изследване на детето:

1. Детето да се изследва, като се изхожда от неговата антропологична същност. За Корчак „децата са голяма част от човечеството“, те не са „дошли при нас за кратко“, „тях ги е имало и ще ги има“ (Корчак, 1990: 41). Макар и да е под влияние на педоцентричните възгледи на своето време, той остава убеден в правото на детето да бъде такова, каквото е и на самоопределение. В този смисъл Корчак защитава определен субектноориентиран подход, а именно, че детето трябва да се възприема като творец на своя собствен живот и своите собствени чувства.

2. Детето да се изследва от гледна точка на вникване в неговата същност. За Корчак е много важно не толкова да се наблюдават и описват събития и факти от детското ежедневие, а по-скоро да се осмисли техният генезис, да се потърсят мотивите и най-вече те да се анализират не от позицията на възрастения, а от гледната точка на детето. Необходимо е да се погледне с неговите очи, за да се разбере неговото действие, постъпка, реакция.

3. Детето да се изследва в контекста на една „прецизна възпитателна феноменология“ (Oelkers, 1983). Макар и да не борави с това понятие, Корчак доказва този изследователски подход. Той слуша спонтанните въпроси на детето (Корчак, 1990: 130 и сл.) и от това си изгражда една представа за неговия свят, за неговите възприятия. Като педагог Корчак се въздържа от съвети, той само посочва събития от детския живот, без да съди, той наблюдава без предварително да очертава своите намерения и да набелязва концепции, той вярва и преживява всичко, което се случва с детето, но не заповядва, не наказва. Именно различното възприемане на детето прави възможен и феноменологичния подход.

4. Детето се изследва в контекста на неговата различност, разбираана от Корчак в два аспекта. От една страна, децата имат различно психологическо развитие и това ги отличава помежду им, но от друга – те са различни, като после-

дица от взаимоотношенията им с възрастните. В своите книги Корчак описва именно това различие, тази пропаст между родители и деца, която се дължи на неразбирането, на незачитането на детето и неговата същност от страна на по-възрастните. Затова и Корчак е настоятелен в правото на детето да бъде такова, каквото е, в правото му да бъде уважавано като „настоящ, а не бъдещ човек“.

Погледът на Януш Корчак към детето и детството е различен, нетрадиционен, той подхожда към изследването на тези феномени от перспективата на практиката – лекарска и педагогическа, но в същото време застъпва възгледи и идеи, които имат и до днес непреходно теоретическо значение. Твърдението, че Корчак е педагог, в собствен смисъл на думата, може да бъде дискусийно. Но той обръща хилядолетното разбиране за възпитанието като нормативно, т.е., насочено към това, какво трябва да бъде детето и как да се постигне тази цел, във възпитание, ориентирано към детето, такова, каквото е. Значим аргумент, за да заеме Корчак своето достойно място в пантеона на класиците на педагогическата наука.

БЕЛЕЖКИ

1. За пример се дават изследователските дневници, които водят семейство Клара и Уилям Щерн за своите три деца, в които на повече от 5000 страници се описва детството им от раждането до 23-ата годишнина.
2. В Берлин Корчак се запознава с редица известни детски лекари, които той нарича „свои учители“: Adolf Baginsky (1843 – 1918), Heinrich Finkelstein (1865 – 1942), Leo Langstein (1876 – 1933), L. F. Meyer (1879 – 1954). Всички те са немски евреи и привърженици на педологията (Graubner, 2005: 1).
3. Graubner изследва подробно т.нар. берлински период на Я. Корчак в книгата си *Korcza's medizinische Studien in Berlin* (1907/1908), която излиза през 1982 г.
4. Цитираните заглавия са различни помощни материали, лекционни курсове и др., които се предлагат срещу заплащане на студенти и специализанти по медицина. Те не са били задължени да ги закупуват, но с оглед на подготовката им за изпитите, това се е оказвало необходимо. Тези разсъждения на Корчак са направени вероятно като сравнение между неговото следване по медицина във Варшава, където практиката най-вероятно е била различна, и това в Берлин.
5. По-късно този дом в Берлин, под управлението на Karl Wilker (1885–1980), получава широка известност в рамките на реформаторската педагогика като предлагащ нов, хуманистичен модел за възпитание на деца, лишени от родителски грижи. Karl Wilker защитава дисертация при Вилхелм Райн в Йена, след което дълги години заедно с Johannes Trüper издава сп. „Изследване на децата“, което е насочено към деца с различни увреждания. С това списание Корчак се запознава по време на престоя си в Берлин.

ЛИТЕРАТУРА

- Корчак, А. (1990). *Избрани педагогически произведения*. София.
- Göppel, R. (2007). *Aufwachsen heute: Veränderungen der Kindheit- Probleme des Jugendalters*. Koolhammer GmbH Stuttgart.
- Graubner, B. 2005 *Janusz Korczak als Pädologe. Das Recht des Kindes auf Gesundheit*. B: <http://www.korczak.ch/Kirchner.pdf>
- Graubner, B. (1982). *Korczaks medizinische Studien in Berlin* (1907–1908). In: Beiner, F. (Hrg.): Janusz Korczak. Zeugnisse einer lebendigen Pädagogik. Heinsberg.
- Korczak, J. (1973). *Wenn ich wieder klein bin*. Göttingen.
- Oelkers, J. (1983). *Antipädagogik: Herausforderung und Kritik*. Braunschweig: Westermann.
- Schaefer, K. (1907). *Bericht über den Kongress für kinderforschung und jugendfürsorge in Berlin* (1– 4. oktober 1906). H. Beyer & Söhne.

FOR THE CHILD, CHILDHOOD AND THE CHILDREN RESEARCH

Abstract. The article reviews the postgraduate study time (1907/1908) from Janusz Korczak when he makes in Berlin. Under the influence of “modern” ideas at the beginning of twentieth century such as penology, pediatrics, child psychology, curative education, psychiatry, psychoanalysis a.o., formed Korczak his views about the child and the childhood. They are different from the perception of study of child at the time. Hereby Korczak creates a “new education”, which is not seen as such a child should be and the way it is.

Prof. Dr. Habil. Albena Chavdarova

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
Faculty of Education
Department History of Education and Management
15, Tsar Osvoboditel Bld.
1504 Sofia
e-mail: albenachavdarova@gmail.com